

Terminalia a TERMINÀLIA

Terminalia, els arbres

JOAN VALLÈS XIRAU
Universitat de Barcelona

Doctor en Farmàcia (Botànica)
i llicenciat en Filologia Catalana.
Catedràtic de Botànica del Departament de Productes Naturals, Biologia Vegetal i Edafologia de la Universitat de Barcelona. Especialista en bio-sistemàtica, etnobotànica, història i terminologia de la botànica. Col·labora amb el TERMCAT des de la seva creació; actualment hi coordina el *Recull de noms catalans de plantes*.

El mot «terminalia» pot evocar, certament, qüestions relacionades amb els termes, amb la terminologia, i aquesta és justament la seva funció com a títol de la revista que ara s'inaugura. De fet pot també, però, significar coses que tenen a veure amb el final, amb allò que és terminal en alguna cosa o en algun ésser vivent. Els editors de la nova publicació periòdica han volgut pensar, a l'hora del seu llançament, en totes les accepcions possibles de la paraula que l'encapçala, i aquí en glossarem la versió botànica.

És difícil —probablement impossible— de saber exactament en què pensava Carl Linné, botànic suec, creador de l'actual sistema de nomenclatura de les plantes, quan va descriure el gènere *Terminalia* en una seva obra de 1767. El que sí que és segur és que ja havia hagut de pensar en molts noms, car en obres anteriors —sobretot en una de les més rellevants, *Species Plantarum*, de 1753— ja havia hagut de crear moltes denominacions per als gèneres que hi descrivia. Els botànics usem sovint el terme «terminal», sobretot quan tractem de la situació d'alguns òrgans de les plantes o de les seves parts. Si cal fer-lo servir en llatí —llengua en la qual escrivia Linné i que encara ara és preceptiu usar per a fer les descripcions dels tàxons nous—, el mot és *terminalis* (en masculí i femení, i *terminale* en neutre), d'on ha de derivar *Terminalia*. Algunes fulles dels arbres d'aquest gènere s'uneixen en feixos situats a les branques en una posició terminal i pot ben ser que aquest sigui el motiu del nom; en tot cas, no sabem pas trobar en aquestes plantes cap altra característica morfològica, ecològica, ni de cap altra mena que faci pensar en una situació final o extrema. Sigui com sigui, no volem fer aquí cap exercici d'etimologia popular; sinó, més aviat, descriure les plantes que porten el mateix nom que la revista novella i parlar de llur distribució i dels nombrosos usos que tenen. El que sí que podem dir en el camp etimològic és que a partir del nom *Terminalia* se'n va crear, el 1923, un altre, *Terminaliopsis*, per a descriure un gènere de la mateixa família de les combretà-

TERMINÀLIA 0 (2009): 34-36

DOI: 10.2436/20.2503.01.4 · ISSN: 2013-6692

© Universidad de Antioquia

Terminalia catappa

cies que comprèn dues espècies d'arbres endèmics de Madagascar, als quals l'autor devia trobar similituds amb els de *Terminalia*.

El gènere *Terminalia* pertany a la família de les combretàcies. De segur que no és pas gaire o gens conegut dels lectors d'aquesta revista, perquè cap de les seves espècies (de fet cap de les de tota la família) no arriba a la regió mediterrània i, malgrat les moltes aplicacions que tenen, tampoc no n'hi ha cap que hagi estat introduïda de manera general o àmplia a les nostres latituds com a planta ornamental ni per cap altre motiu. Es tracta d'arbres distribuïts per totes les zones tropicals del món. Tres tenen nom català recollit per Francesc Masclans en el seu llibre *Els noms de les plantes als Països Catalans* (Barcelona; Granollers: Centre Excursionista de Catalunya; Editorial Montblanc-Martín, 1981), però els dos noms catalans («framiré» i «limba») són, de segur, adaptacions dels originals en altres llengües i no formen part del nostre llenguatge corrent. El *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (1932 i edicions successives) recull el terme «mirabolà» per a diverses espècies de combretàcies amb fruit astringent i comestible, la qual cosa s'adiu prou amb les característiques del gènere *Terminalia*. La família botànica a la qual pertany *Terminalia* és relacionada amb la de les mirtàcies, la qual conté, aquesta sí, alguns gèneres, autòctons o introduïts, prou coneguts i presents entre nosaltres, com ara el de la murtra (*Myrtus*), el del clau o clavell d'olor (*Syzygium*) i el dels eucaliptus (*Eucalyptus*), i amb la de les litràcies, a la qual pertany el gènere de la salicària (*Lythrum*), també anomenada entre nosaltres «estroncaculs».

Les espècies del gènere *Terminalia* són arbres generalment força alts, que poden assolir els 50 m d'alçada. Alguns són caducifolis i d'altres, perennifolis. El tronc és recte i les branques s'hi disposen de manera pràcticament perpendicular fent pisos. Les fulles, sense estípules ni pèls glandulars, són alternades i algunes d'elles reunides en fascicles a l'extrem de les bran-

ques, simples, enteres i de forma oval o oval-lanceolada, sovint amb l'extrem lleugerament acuminat. Les flors són petites i poc vistents de manera individual, tot i que es disposen en inflorescències grans i allargades. Són, predominantment, hermafrodites i tenen sempre calze i, majoritàriament, també corol·la. El calze, gamosèpal, és constituït per cinc sèpals, només parcialment soldats; la corol·la, gamopètal, per cinc pètals petits, igualment units únicament de forma parcial; l'androceu, normalment per 10 estams disposats en dos verticils (algun cop el nombre d'estams és superior o inferior); i el gineceu, per dos carpels concrecents en un ovari ínfer unilocular. Els fruits són llenyosos i dehiscent (sovint es tracta de sàmares amb dues ales) o bé carnosos (drupes).

Segons els tractaments més sintètics o més analítics, *Terminalia* conté entre 150 i 250 espècies. La seva àrea de distribució abasta pràcticament totes les zones tropicals i algunes de subtropicals del planeta. Espècies del gènere són presents al sud de l'Amèrica del Nord, a la meitat nord de l'Amèrica del Sud, a l'Àfrica central i meridional, al sud i al sud-est d'Àsia i a Austràlia septentrional.

Encara que, com hem dit, no s'han pas difós entre nosaltres, moltes espècies de *Terminalia* —almenys una bona trentena— són prou conegudes i usades, de maneres molt diverses i amb força finalitats. L'ús més estès i econòmicament més important és probablement el fustaner. Alguns tàxons són utilitzats només localment amb aquesta finalitat (tant per a la construcció com per a la fabricació de mobles), però un parell d'entre els africans (com, per exemple, *T. ivorensis*) forneixen fusta tractada industrialment i exportada bàsicament per a la construcció, de manera que no podem pas descartar que hagi arribat a les nostres llars; aquestes espècies solen trobar-se al mercat amb el nom de «mirobalans», encara que cal dir que hi ha altres plantes que reben el mateix nom o d'altres de molt similars. L'alimentació és un altre dels grans àmbits d'ús d'aquestes espècies. Els fruits de moltes són localment consumits i el d'una d'asiàtica, *T. catappa*, es comercialitza —sota noms que podem traduir per «ametlla de

Terminalia catappa

© University of Florida

Terminalia muelleri (ametller australià)

l'Índia» i «ametlla tropical» o adaptar com «mirobalà» o «mirabolà» — àmpliament en la seva zona d'origen i també a Àfrica i a Amèrica. Diferents parts d'aquestes plantes, sobretot les escorces i els fruits, tenen propietats i utilitzacions medicinals: antidiarriètiques, antiulceroses, antidiabètiques, diürètiques, antisèptiques, vitamíniques, contra problemes cardíacs i circulatoris i contra algunes parasitosis, entre d'altres. Ultra això, podem assenyalar-ne tota una sèrie d'usos diversos: alguns d'aquests arbres són plantats com a ornamentals, per a fer ombra i per a delimitar zones; dels fruits d'alguns tàxons se n'obtenen substàncies astringents, usades per a assaonar pells; amb les fustes d'altres es construeixen barques i es fabriquen eines de tipus molt divers i joguets; les escorces d'uns altres donen resines usades de manera similar a l'encens, colorants i

Terminalia arjuna (ametller de l'Índia)

substàncies emprades en cosmètica i perfumeria; i les fulles d'alguna espècie es fan servir per a alimentar cucs de seda.

En els paràgrafs anteriors el gènere *Terminalia* ens ha servit per a posar de manifest que la botànica és una ciència que fa molt d'ús de terminologia específica. Això és lògic en una disciplina amb una llarguíssima tradició d'estudi, tant per part de botànics com de botanòfils, i en una matèria amb una part descriptiva important. Això hauria de ser vist com un avantatge, per la precisió que comporta, més que no pas com un inconvenient que pot descoratjar algú que s'iniciï en el seu estudi. En tot cas, el que és clar és que la botànica ha fornit, forneix i continuarà fornint abundant material d'estudi als autors i als lectors de la revista TERMINÀLIA. 🌿